

Наталія ШУЛЬЖУК

*Науково-
дослідницька робота
з української мови*

Навчально-методичний посібник
для студентів філологічних спеціальностей ВНЗ

Рівне
2018

УДК 811.161.2(075.8)
ББК 81
Ш 95

*Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради РДГУ
(протокол № 2 від 22 лютого 2018 р.)*

Рецензенти:

Плющ Марія Яківна, академік АПН України, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова;

Мединська Наталія Миколаївна, кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та методик викладання Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука.

Шульжук Н. В.

Ш 95 Науково-дослідницька робота з української мови : навчально-методичний посібник для студентів філологічних спеціальностей ВНЗ / Н. В. Шульжук. – Рівне, 2018. – 204 с.

У навчально-методичному посібнику подано вимоги до студентських науково-дослідницьких робіт з української мови, поради щодо вибору теми й розробки програми дослідження, добору й вивчення літератури, написання й оформлення тексту наукової роботи та підготовки до її захисту. Практичну цінність становлять додатки, в яких вміщено зразки оформлення титульного аркуша, змісту й списку використаної літератури, правила бібліографічного опису наукових джерел, запропоновані засоби текстового зв'язку в науковій праці, мовні засоби її оформлення, а також докладний список рекомендованої літератури, структурований за мовними рівнями та видами наукових праць (підручники, посібники, монографії, статті), що достатньо повно презентує проблеми сучасної мовознавчої галузі та спонукає студентів до подальшого самостійного пошуку необхідних матеріалів, їх ретельного вивчення й творчого застосування у процесі роботи над обраною темою.

УДК 811.161.2(075.8)
ББК 81

© Шульжук Н. В., 2018

Компетентнісний підхід до навчання зумовлює розвиток у майбутніх словесників різних компетенцій: лінгвістичної, мовленнєвої, соціокультурної, прагматичної, предметної, методичної та ін. Водночас завдання вищої школи – навчати майбутніх філологів як дослідників, адже суспільство сьогодні потребує фахівця, здатного до саморозвитку. До найбільш важливих критеріїв професійної освіти належать показники, що пов'язані з розвитком творчих науково-дослідницьких можливостей словесника, його здатності до самостійної організації праці в умовах реальної педагогічної професійної діяльності.

Науково-дослідницька робота студентів – це інтелектуальна праця, спрямована на набуття знань, формування умінь і навичок. Стан сформованості дослідницьких умінь і навичок студентів-філологів прийнято визначати за допомогою відповідних критеріїв, а саме: мотивації дослідження, стилю мислення, готовності до виконання наукового дослідження, творчої активності особистості, інтересу і потреби щодо набуття дослідницьких умінь. З-поміж основних завдань студентської науково-дослідницької роботи з української мови виокремимо такі найважливіші: формування інтересу до наукової творчості, навчання методики самостійного розв'язання науково-дослідницьких завдань; розвиток творчого мислення і самостійності; виявлення обдарованої студентської молоді, використання творчого й інтелектуального потенціалу обдарованих студентів для розв'язання актуальних проблем філологічної науки; підготовка із найбільш здібних студентів резерву науково-педагогічних і наукових кадрів університету.

Успішність виконання студентської наукової роботи залежить і від ґрунтовних знань з відповідної дисципліни, і від володіння методикою наукового дослідження, тобто вміння самостійно знаходити потрібну наукову літературу, планувати та організовувати дослідження, аналізувати фактичний матеріал.

Мета нашого посібника – ознайомити студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів з методикою виконання науково-дослідницької роботи. У ньому подано вимоги до науково-дослідних праць, поради щодо вибору теми й розробки

програми дослідження, добору й вивчення літератури, виконання дослідного завдання, написання й оформлення тексту наукової роботи та підготовки до її захисту. У посібнику вміщено зразки оформлення титульного аркуша, змісту й списку використаної літератури, правила бібліографічного опису літературних джерел, подається рекомендована література, орієнтовний перелік тем, запропоновані засоби текстового зв'язку в науковій праці, мовні засоби її оформлення, інтернет-джерела з проблем української мови. Сподіваємося, що студенти-філологи знайдуть тут відповіді на більшість питань, пов'язаних з методикою виконання наукового дослідження з української мови.

ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ РОБІТ

Загальні положення про науково-дослідницьку роботу з української мови

У вищій школі функціують різноманітні організаційні форми навчання: лекції; практичні заняття (семінари, практичні, лабораторні); самостійна робота студентів під контролем викладача; науково-дослідницька робота студентів; виробнича практика.

Науково-дослідницька робота студентів – один із напрямів самостійної роботи. Вона охоплює два взаємопов'язані аспекти: навчання студентів елементам дослідної діяльності, організації і методики наукової творчості; наукові дослідження, які здійснюють студенти під керівництвом професорсько-викладацького складу.

Науково-дослідницьку роботу студентів-філологів доцільно здійснювати у двох напрямках: науково-дослідницька робота студентів під час навчального процесу (вона передбачена навчальними планами (курсіві, кваліфікаційні роботи)) та науково-дослідницька робота студентів у позанавчальний час, яка представлена різними формами (наукові студентські лабораторії; проблемні групи; участь студентів у наукових конференціях; участь в олімпіадах, конкурсах; участь обдарованої молоді у договірних темах, над якими працюють кафедри).

Саме різноманітність форм науково-дослідницької роботи студентів створює можливості для кожної молодої людини знайти себе, розвинути власні дослідницькі інтереси, творче мислення. З-поміж основних педагогічних умов розвитку дослідницьких вмінь студентів науковці виокремлюють такі: усвідомлення студентом власної професійної дослідницької позиції; організація доброзичливої та ефективної взаємодії в системі «студент-викладач»; створення на філологічному факультеті дослідницької атмосфери; розвиток творчої активності студентів на основі надання можливостей для здійснення наукових досліджень з тих тем, що цікавлять майбутніх словесників; навчання науковим методам пізнання та технологіям розв'язання дослідницьких завдань; систематиза-

ція і послідовне ускладнення змісту, видів і форм дослідницької діяльності; взаємозв'язок змісту й методів організації науково-пошукової роботи у процесі навчальних занять; урахування рівня та індивідуальних можливостей студентів.

Конкретизація педагогічних умов організації науково-дослідницької роботи студентів-філологів у ВНЗ дає можливість вибудувати чітку й логічну систему співпраці зі студентами й сформувати компетентного, творчого словесника, готового до креативної професійної педагогічної діяльності.

Оскільки основним недоліком наукових студентських робіт є неправильне та невміле укладання категорійного апарату, яке призводить до плутанини в самій роботі та до втрати логіки наукового пошуку, то до навчальних планів філологічних факультету більшої вищів введено дисципліну «Основи наукових досліджень».

Студентська науково-дослідницька робота з української мови – це спроба самостійного наукового аналізу лінгвістичних явищ, процесів за допомогою методів наукового пізнання. Завершальний етап такого дослідження – самостійні висновки та узагальнення, які відповідають визначеним на початку роботи меті та завданням. У процесі виконання науково-дослідницької роботи студенти набувають навичок і вмінь, необхідних для проведення самостійних наукових досліджень: вчать аналізувати наукову проблему, добирати й критично вивчати літературу з теми дослідження, робити висновки й узагальнення, розробляти програму й використовувати різні методи дослідження, аналізувати одержані результати. Працюючи над текстом роботи, студенти набувають умінь наукового писемного мовлення, а готуючись до захисту, – робити усне наукове повідомлення, аргументовано обстоювати свою думку. Нарешті, самостійні наукові пошуки сприяють розвиткові мислення студентів (уміння аналізувати, зіставляти, узагальнювати, конкретизувати, робити висновки та ін.).

Визначено такі критерії оцінювання студентської науково-дослідницької роботи: актуальність і новизна обраної теми; науковість, самостійність дослідження; аргументоване доведення висунутих положень, якість матеріалу для дослідження; логічність, послідовність викладу думок; довершеність та умотивованість структури роботи; самостійність висновків; стилістична вправність; грамотність та якість оформлення.

Вимоги до наукової роботи

Наукова робота передбачає ґрунтовне вивчення конкретної наукової проблеми, її основна частина – критичний огляд наукових праць з певної теми. Відмінність її від реферату полягає в обов'язковій наявності практичної частини, наприклад, вивчення та узагальнення мовного матеріалу за певною проблемою, текстового аналізу окремого твору, вивчення стильових особливостей творчості письменників тощо, навичок та вмій проведення лінгвістичного експерименту.

Наукова робота має комплексний характер і є поглибленою розробкою теми. У процесі її виконання передбачено систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань мовознавчої проблематики та застосування їх у вирішенні конкретних наукових завдань.

З-поміж основних вимог до написання студентської науково-дослідницької роботи відзначимо такі:

- актуальність теми, відповідність її сучасному стану філологічної науки та перспективам її розвитку;
- вивчення та критичний аналіз лінгвістичної і методичної літератури з досліджуваного питання;
- вивчення та характеристика історії аналізованої проблеми та її сучасного стану, а також передового досвіду українських словесників;
- чітка характеристика предмета й об'єкта, мети, завдань, методів дослідження, опис та аналіз експериментальної роботи;
- узагальнення результатів, обґрунтування їх, висновки та практичні рекомендації.

Студент-філолог, який прагне написати науково-дослідницьку роботу з української мови, передусім повинен володіти інформацією про сучасний стан філологічної галузі та перспективи її розвитку, щоб обрати для вивчення й усебічного лінгвістичного опису актуальну проблему та адекватні методи її дослідження. Важливо, щоб студент усвідомлював, що мову можна розглядати як чітко відрегульовану систему мовних одиниць і явищ різних мовних рівнів, тобто систему словесного вираження думок, що має певну звукову і граматичну будову (структурний принцип). Мовний феномен перспективно вивчати також у плані його реалізації в мовленні (функційний принцип). Інакше кажучи, мовні одиниці в

процесі їхнього вивчення можна розглядати з погляду лінгвоцентризму, тобто коли в центрі уваги перебуває певне мовне явище як елемент системи. Проте однією з основних настанов сучасної лінгвістики та її базовим принципом вважають антропоцентризм, згідно з яким людина – центр і найвища мета світобудови, відтак цей принцип передбачає дослідження мови в тісному зв'язку зі свідомістю та мисленням людини, її духовним світом. У центрі дослідницької уваги в цьому разі – творець мовної субстанції, етнос, який користується власним продуктом, або окрема мовленнєва особистість (індивідуум) як представник етноспільноти, який поспілкується рідною мовою.

Отже, мова – не лише самоорганізована система мовних одиниць, а й національно-мовний організм, що розвивається, взаємодіючи з різними аспектами життя етноспільноти. Відтак мову як духовне надбання етносу можна розглядати в проекції на його культуру, історію, філософію, психологію, релігію, звичаї, побут, менталітет, художню творчість, етногеографію, етнопедагогіку. Пізнаючи мову етносу в усіх її проявах і взаємозв'язках, пізнаємо й духовну природу її носія – народу.

Тому передусім пропонуємо увазі майбутніх філологів короткий огляд проблем сучасної лінгвістичної галузі.

СУЧАСНИЙ СТАН ФІЛОЛОГІЧНОЇ НАУКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Наприкінці ХХ століття мовознавча наука пострадянського простору опинилася у стані методологічної кризи через декларування відмови від жорстких канонів марксистсько-ленінської теорії пізнання та через еkleктизм (механічне поєднання різнорідних напрямів, філософських течій) методологічних позицій світової лінгвістики. Відтак на початку ХХІ ст. у лінгвістичних студіях значно посилюється лінгвофілософський компонент, зумовлений прагненням переглянути загальні підходи і принципи дослідження мови, визначитися щодо її ролі в житті людини, соціумі, культурі; з'ясувати функційну природу мови як семіотичної системи й упорядкувати та виробити відповідний новому парадигмальному просторові інструментарій її дослідження.

Усе це сприяло виокремленню особливої галузі мовознавства – лінгвометодології, проблематика якої загалом не є новою – дослідження загальнофілософських засад лінгвістики, методологічного підґрунтя мовознавчих теорій. Лінгвометодологія спрямована на з'ясування природи мови у співвідношенні зі свідомістю її носіїв, соціумом, культурою, дійсністю, комунікацією, процесами пізнання світу, а також на формування інструментарію, засад і способів опису й аналізу мови та її продуктів.

У центрі уваги мовознавчої спільноти постало поняття «наукова парадигма», яке нерідко ототожнювали з поняттям «методологія». Однак у загальнофілософському розумінні методологія є способом пізнання й осмислення об'єктивної дійсності та процесів формування й упорядкування досвіду людини. Методологія визначає світоглядну позицію дослідника та впливає на розуміння ним природи об'єкта своєї науки, співвідношення предмета, об'єкта, суб'єкта дослідження, установлення науковцем загальної стратегії вивчення об'єкта.

У конкретній науці на основі загальнофілософської методології виформовуються системи дослідницьких принципів та способів

аналізу власного об'єкта, що становлять методологію цієї наукової галузі.

У сучасних мовознавчих студіях домінує термін «парадигма», яким нерідко замінюють методологічну базу лінгвістичних досліджень. Під науковою парадигмою прийнято розуміти спосіб пізнання й усвідомлення світу; представлення об'єкта науки в контексті поняттєвого апарату та процедур опису й аналізу певної течії, наукової школи; зразок наукових уявлень і дій у певний період або на певній території.

У 1961 р. американський соціолог Т. Кун у книзі «Структура наукових революцій» запропонував нове тлумачення терміна «парадигма» з атрибутом «наукова», зазначивши, що наукова парадигма є визнаним усіма зразком дій у певний період у відповідному суспільстві, які дають модель постановки проблем їхнього розв'язання в науковій спільноті. На його думку, парадигма є джерелом методів, проблемних ситуацій і стандартів вирішення, прийнятих на певному етапі розвитку. Приблизно в такому ж значенні цей термін застосовується у філософії та лінгвістиці.

М. Алефіренко зазначає, що сучасна *лінгвістична парадигма* – це панівна на кожному етапі історії лінгвістичних учень система поглядів на мову, яка визначає предмет і принципи лінгвістичних досліджень відповідно до культурно-історичного й філософського контексту епохи.

Мовознавці постулюють історію лінгвістики як послідовну зміну домінант трьох або чотирьох головних наукових парадигм: генетичної (порівняльно-історичної), таксономічної (системно-структурної), прагматичної (комунікативно-функціональної) та когнітивної.

Генетична набула особливої ваги у мовознавстві ХІХ ст.; вона була спрямована на дослідження еволюційних змін мов, закономірностей розщеплення прамов, генетичної близькості мов світу.

Таксономічна парадигма домінувала у першій половині ХХ ст.; вона ґрунтувалася на принципах синхронного лінгвістичного опису, системності мови, її рівневої ієрархії, наявності системних відношень на всіх мовних рівнях (була спрямована лише на мову, її структурну організацію без урахування зовнішніх чинників, зокрема, й людського).

Становлення *прагматичної* парадигми відбулося у другій половині ХХ ст. і позначилося на переорієнтації лінгвістичних до-

сліджень на аналіз людського чинника в мові, діяльній поведінки мовної системи в комунікативному середовищі (мова почала розглядатись як знаряддя досягнення людиною успіху, оптимізації інтерактивних відношень мовців у комунікативній ситуації, різних типах дискурсу).

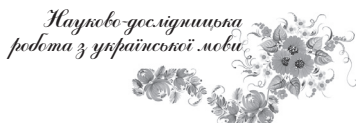
Когнітивна парадигма спрямована на пояснення постійних кореляцій і зв'язків між мовою, мовними продуктами, з одного боку, і операціями мислення та свідомості, з іншого.

Спосіб переходу від однієї парадигми до іншої лінгвісти представляють по-різному. Найбільш реалістичним описом способу переходу від однієї парадигми до іншої є положення О. Кубрякової про зміну домінанти, адже актуальним завжди залишається весь доробок мовознавства, який «переплавляється» з огляду на перерозподіл пріоритетів у дослідників мови.

У межах будь-якої з наведених вище парадигм існують течії, наукові школи, які нерідко мають різну методологічну орієнтацію. Наукова парадигма може об'єднувати методологічно різні напрями й течії, що зумовлює встановлення цілком позитивного для будь-якої концепції дискусійного тла, яке сприяє подальшому парадигмальному розвитку та прогресу науки загалом.

Сучасний парадигмальний простір лінгвістики представлений співіснуванням двох домінантних парадигм: прагматичної та когнітивної, адже сьогодні увага дослідників насамперед зосереджена на мові як знарядді комунікації та впливу. Синтез означених парадигм зумовлює становлення нової *когнітивно-дискурсивної* лінгвістичної парадигми, орієнтованої не лише на способи представлення знань у мові, а й на комунікативну компетенцію мовця й адресата, дискурсні чинники вибору тієї чи іншої мовної форми маніфестації знань у тексті чи комунікації, що абсолютно узгоджується з гуманізацією сучасної наукової парадигми (у центрі уваги опинилася діяльність людини, що забезпечує їй орієнтацію у світі, його практичне засвоєння, пізнання процесів зовнішньої та внутрішньої суб'єктивної дійсності).

Одним із завдань лінгвометодології є створення методологічних засад поєднання цих парадигм. Українська дослідниця О. Тарасова пропонує *синергетичне підґрунтя інтеграції сучасних мовознавчих досліджень* – для того щоб пізнати складне явище, необхідно проаналізувати його з різних сторін. Такий погляд є якісно новим рівнем системного аналізу об'єкта науки, а в мовознавстві отримав

назву *лінгвосинергетики*, яка має на меті представити мову, мовні продукти у взаємній детермінованості різних суперсистем (буття, культури, етносу, соціуму). Дослідник Р. Піотровський виокремив синергетику як один із магістральних напрямів лінгвістики майбутнього.

Коротко схарактеризуємо головні наукові парадигми лінгвістики.

Порівняльно-історична (генетична) наукова парадигма сформувала напрям мовознавства, якому належить розробка процедур реконструкції походження мов від прамов, установлення еволюційних змін і закономірностей розвитку споріднених мов шляхом їхнього порівняння на різних етапах формування. Головним принципом порівняльного мовознавства є історизм. основоположниками порівняльно-історичної наукової парадигми вважають німецьких мовознавців Ф. Боппа, Я. Гримм, братів Ф. і А. Шлегелів, В. фон Гумбольдта, датчанина Р. Раска, російського дослідника О. Востокова.

Ф. Шлегель створив першу типологічну класифікацію мов. Теоретичне обґрунтування статусу порівняльного мовознавства належить В. фон Гумбольдту. Заслугою О. Востокова стало відкриття таємниці юсів і спорідненості слов'янських мов. У Росії представниками порівняльно-історичного мовознавства були Г. Лебедев, І. Тимковський, Ф. Буслаєв.

Розрізняють чотири етапи розвитку лінгвістики компаративізму: романтичний, натуралістичний, молодограматичний, постмолодограматичний. Напрямами порівняльно-історичного мовознавства представлені у сучасному мовознавстві: історико-генетичний, орієнтований на встановлення історичних законів розвитку споріднених мов від прамови; типологічний, метою якого є визначення й опис типологічних рис мов світу; ареальний, що досліджує взаємодію географічно контактних мов.

Структуралістська (таксономічна) наукова парадигма виникла наприкінці XIX ст. як альтернатива порівняльно-історичному мовознавству. Лінгвістичний структуралізм сформувався у 20-30 рр. XX ст. і спрямовував увагу мовознавців на пошуки об'єктивного наукового методу синхронного опису мовних явищ. Підґрунтям лінгвістичного структуралізму були спроби систематизації явищ різних мовних рівнів у давніх граматиках світу.

Апологетами лінгвістичного структуралізму були Ф. де Соссюр (положення про необхідність створення двох лінгвістик – мови і мовлення; виокремлення синтагматичних асоціативних відношень у мовній системі) та російський лінгвіст Бодуен де Куртене (протиставлення мови і мовлення; розгляд мови як системи; розробка теорії фонемі; розмежування синхронії й діяхронії мови). Лінгвістичний структуралізм сприяв проникненню до мовознавства математичних методів дослідження.

Функціональна (прагматична) наукова парадигма передбачає вивчення функцій мовних елементів у їхній взаємодії з умовами й завданнями спілкування. Філософські корені функціоналізму наявні у працях І. Канта, Ф. Шіллера, Л. Виготського, С. Рубінштейна, М. Бахтіна. О. Кубрякова розглядає функціоналізм як такий підхід у науці, коли її центральною проблемою стає дослідження функцій об'єкта вивчення, питання про його призначення, особливості його природи в контексті виконуваних ним завдань, його здатність до їхнього виконання. Загальним постулатом функціональної лінгвістики є положення про те, що мова є знаряддям, інструментом, засобом, механізмом для реалізації певних цілей і намірів – як у сфері пізнання дійсності і її описі, так і в актах спілкування, соціальної інтеракції, взаємодії за допомогою мови.

Функціональний прагматизм зумовив становлення нових галузей мовознавства: теорії мовленнєвих актів, лінгвопрагматики, лінгвістики тексту, паралінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності, лінгвокультурології, психо- й етнолінгвістики.

Когнітивна наукова парадигма характеризується спрямуванням на вивчення мови як засобу отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань. У мовознавстві проблематика когнітивної орієнтації не є новою. Ще за часів античності філософи трактували мову як засіб пізнання навколишнього світу. У вітчизняній лінгвістиці зародки когнітивного підходу вбачають насамперед у концепції О.Потебні: сама форма існування мови є діяльність, спрямована на пізнання світу.

Становлення цієї парадигми припадає на другу половину ХХ ст., коли у США після другої світової війни було розпочато розробку проблем організації людського інтелекту.

Головні вектори когнітивних досліджень у мовознавстві: аналіз природи мовної компетенції людини; опис організації внутрішнього лексикону, вербальної пам'яті людини відповідно до структур

репрезентації знань і механізмів пам'яті взагалі; пояснення когнітивної діяльності людини у процесах породження, сприйняття і розуміння мовлення; дослідження пізнавальних процесів і ролі природних мов у їхньому здійсненні.

Когнітивна лінгвістика знаменує початок нової, постструктуралістської епохи в мовознавстві. Основа притягальної сили нової наукової парадигми – в її гуманістичному характері: мова розглядається не як об'єктивно наявна система, а як частина духовного світу кожного мовця, нерозривно пов'язана з усією ментальною діяльністю індивіда та колективною свідомістю народу.

Домінанта когнітивно-дискурсної парадигми або синтезу когнітивізму й функціоналізму в сучасному мовознавстві не виключають формування нової парадигми – *синергетичної*. В основу цієї парадигми в мовознавстві покладено розуміння мовної системи як складної, відкритої, нелінійної, еволюційної, що функціонує за рахунок взаємодії власних підсистем і взаємної детермінованості інших зовнішніх систем середовища (етносу, його культури, свідомості, соціуму) і перебуває у стані більшої чи меншої рівноваги, маючи регуляторні механізми, які забезпечують динаміку, самоорганізацію та збереження цієї системи.

Термін «синергетика» увів німецький фізик Г. Хакен при описі лазерного випромінювання. Згодом він спроектував спостереження за самоорганізацією макроскопічних структур на природні й соціальні системи, акцентуючи увагу на організаційній ролі внутрішніх системних процесів, які протистоять руйнівному для системи впливу зовнішнього середовища.

Російська лінгвістка І. Арнольд висунула дуже близьке до лінгвосинергетичних ідей положення, у якому ототожнила мову з особливою адаптивною системою, такою, що самостійно налаштовується, адаптується до умов свого функціонування не лише шляхом збагачення свого складу, а й шляхом зміни самої структури як сукупності відношень між елементами системи. Приводом для адаптації є порушення рівноваги між станом системи, з одного боку, і тими завданнями, які вона повинна виконати у процесі свого функціонування, з іншого.

Таким чином, характеристика головних наукових парадигм дає змогу визначити, слідом за О. Кубряковою, сучасний стан мовознавства як поліпарадигмальний, що свідчить про затребуваність

усіх парадигмальних позицій, які склалися упродовж всього розвитку лінгвістичної науки.

Для більш докладного вивчення сучасного стану розвитку лінгвістичної галузі пропонуємо таку літературу:

Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке / Н. Ф. Алефиренко. – М., 2005.

Арнольд М. В. Основы научных исследований в лингвистике / М. В. Арнольд. – М., 1991.

Базылев В. Н. Синергетика языка. Овнешнение в гадательных практиках / В. Н. Базылев. – М., 1998.

Бардіна Н. В. Епістемологічні проблеми моделювання мови / Н. В. Бардіна // Вісник Одес. держ. ун-ту. – 1990. – № 4.

Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – К., 2004.

Бацевич Ф. С. Когнітивне і лінгвістичне в процесах вербалізації / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 1997. – № 6.

Бацевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень / Ф. С. Бацевич. – К., 2008.

Бахтін М. М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / М. М. Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки. – Львів, 1996.

Березин Ф. М. О парадигмах в истории языкознания XX в. / Ф. М. Березин // Лингвистические исследования в конце XX в. : сб. обзоров. – М., 2000.

Воробйова Л. М. Основы психолингвистики: підручник / Л. М. Воробйова. – Рівне : Видавець Олег Зень, 2007. – 192 с.

Герман И. А., Пищальникова В. А. Введение в лингвосинергетику / И. А. Герман, В. А. Пищальников. – Барнаул, 1999.

Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В. З. Демьянков // Язык и наука XX века. – М., 1995.

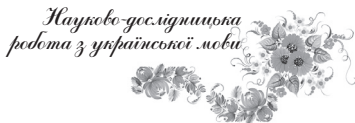
Жайворонок В. В. Нариси з української етнолінгвістики / В. В. Жайворонок. – К., 2007.

Исаев М. И. Словарь этнолингвистических понятий и терминов / М. И. Исаев. – М., 2001.

Кибрик А. Е. Куда идет современная лингвистика? / А. Е. Кибрик // Вестник МГУ. Серия 9. Филология. – 1995. – № 5.

Копыленко М. М. Основы этнолингвистики / М. М. Копыленко. – Алма-Ата, 1995.

Копусь О. Технологія навчання майбутніх магістрів-філологів з опертям на концептуальний аналіз художнього тексту / О. Копусь // Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького

державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди. – Випуск 12. – Переяслав-Хмельницький, ФОРП Лукашевич О. М., 2012. – С. 51–56.

Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія / В. В. Красных. – М., 2002.

Кубрякова Е. С. Еволюція лінгвістических ідей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М., 1995.

Кравченко Н. К. Інтерактивне, жанрове і концептуальне моделювання міжнародно-правового дискурсу / Н. К. Кравченко. – К., 2006.

Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М., 1996.

Лещак О. Очерки по функциональному прагматизму: Методология – онтология – епістемологія / О. Лещак. – Тернополь – Кельце, 2002.

Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5-6.

Паршин П. Б. Теоретические перевороты и методологический мятёж в лингвистике XX века / П. Б. Паршин // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2.

Пиотровский Р. Г. Творческие и прикладные проблемы языкознания на рубеже XX в. / Р. Г. Пиотровский // Лингвистика на исходе XX века: Итоги и перспективы. – М., 1995. – Ч. 2.

Потапенко О. І. Лінгводидактика: навч. пос. для студентів філологічних спеціальностей ВНЗ / О. І. Потапенко, Л. П. Кожуховська, Т. І. Товкайло, Т. В. Чубань. – К. : Міленіум, 2005. – С. 35–60.

Полютин М. М. Сучасні парадигми лінгвістических знань / М. М. Полютин // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород, 1998.

Пономаренко Е. В. Лінгвосинергетика – нова парадигма в науці мови і мови / Е. В. Пономаренко // Мова і культура. – К., 2002.

Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя, 2008.

Радзівська Т. В. Концептуалізація ментального простору в українській мові / Т. В. Радзівська // Мовознавство. – 1998. – № 2-3. – С. 107–117.

Радзівська Т. В. Деякі проблеми текстової комунікації. До постановки питання / Т. В. Радзівська // Мовознавство. – 1992. – № 92.

Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзівська. – К., 1993.

Руденко Д. И. Лингвофилософские парадигмы: границы языка в границах и вне границ / Д. И. Руденко. – Х., 1993. – Ч. 1.

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2008. – С. 10–245.

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава, 2006.

Тарасова Е. В. Синергетические тенденции в современной лингвистике / Е. В. Тарасова // Вісник Харк.-го нац. ун-ту. – 2000. – № 500.

Фрумкіна Р. М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? / Р. М. Фрумкіна // Язык и наука конца XX века. – М., 1995.

Фундаментальные направления в современной американской лингвистике. – М., 1997.

Шевченко И. С. Становление коммуникативно-когнитивной парадигмы в лингвистике / И. С. Шевченко // Вісник Харківського національного університету. – Х., 2004. – № 635.

Язык и наука конца XX века. – М., 1995.

Нижче подаємо загальну характеристику перспективних галузей знань, що сформувалися на стикові з лінгвістикою.

Психолінгвістика

Еволюція в наукових поглядах на предмет психолінгвістики пов'язана з поглибленням розуміння мовленнєвої діяльності та мовної здатності. У вивченні мовленнєвої діяльності «точкою відліку» стає людина як активний творець мови. З позицій європейської гуманітарної традиції сучасна психолінгвістика зорієнтована на вивчення реальних процесів говоріння та розуміння, на «людину в мові». Об'єктом дослідження психолінгвістики виступають людина як суб'єкт мовленнєвої діяльності та носій мови і процес спілкування, комунікації в суспільстві. Різномічні зв'язки психолінгвістики з гуманітарними науками обумовлені її предметом: мова – особистість – мовленнєва діяльність. Звідси взаємодія з психологією та мовознавством. Сучасний період розвитку психолінгвістики пов'язаний з такою проблематикою: процеси породження і сприйняття мовлення; механізми розуміння, запам'ятовування і продукування мовлення; функціонування мови під час породження і сприйняття мовлення; оволодіння мовою (онтогенез дитячого мовлення; вивчення другої іноземної мови); феномен білінгвізму; мовленнєвий механізм людини; мовленнєві порушення; інтелектуальні процеси при комунікації.

Активні дослідження психолінгвістичних проблем здійснюються в Німеччині, Франції, Польщі, США та багатьох інших країнах. У зарубіжній психолінгвістиці до популярних у наш час належать

такі проблеми: роль контексту в розумінні неоднозначності слів; розуміння метафоричності мови, фразеологізмів; рівні інтерпретації текстів у пам'яті; особливості дитячого мовлення (оволодіння мовленням, читанням); мозкові механізми.

Для російської психолінгвістики, яка активно розвивається в останні десятиліття, особливий інтерес становлять такі проблеми: невербальні компоненти комунікації; співвідношення «мова – людина – суспільство»; мовна особистість; мовна картина світу; етнокультурна специфіка комунікації; міжкультурне спілкування. У Росії центром психолінгвістичної науки є сектор психолінгвістики та теорії комунікації Інституту мовознавства Російської Академії наук, заснований у 1958 р. О. Леонтьєвим. Московську психолінгвістичну школу представляють: І. Зимня, О. Шахнарович, Є. Тарасов, Т. Дрідзе.

В Україні психолінгвістичні дослідження здійснюються з метою створення експериментальних моделей лексико-семантичної системи української мови, опису групи слів (Г. Клименко), семантичної структури слова (В. Левицький), аналізу семантичних категорій полісемії, омонімії, синонімії, антонімії, взаємодії лексичних і граматичних значень у слові (М. Муравицька), вивчення психолінгвістичних аспектів перекладу (С. Засекін).

Психолінгвістичний аспект вивчення мови і мовлення існував задовго до того, як група американських учених запровадила термін «психолінгвістика». Основою ж сучасних уявлень про мовленнєву діяльність стали наукові праці XIX століття (В. Гумбольдт, Б. де Куртене, М. Крушевський, Ф. де Соссюр, О. Потебня, Р. Якобсон). Сучасні дослідники слушно наголошують, що О. Потебня створив психолінгвістичну модель виникнення слова, речення і частин мови у процесі осягнення людським розумом предметів, явищ. Засновником же великої психолінгвістичної школи став російський психолог Л. Виготський, який виділив фази породження мовлення (мотивація мовлення, думка, опосередкування думки у внутрішньому слові, реалізація думки у значеннях зовнішніх слів, реалізація думки у словах) та був переконаний, що перетворення думки у слово здійснюється у внутрішньому мовленні, яке складається з предикатів, ключових слів, що містять суть інформації.

Усі наявні психолінгвістичні моделі сприймання мовлення ґрунтуються на тому, що сприймання мовлення є складним, багатовимірним психічним процесом, який здійснюється на двох рівнях –

власне сприймання і розуміння мовленнєвого висловлювання.

У другій половині ХХ ст. інтенсивно розвивається лінгвістика тексту – нова галузь мовознавства. Якщо лінгвістика тексту розглядає текст переважно статично – як завершений продукт говоріння чи письма, то у психолінгвістиці текст розглядається динамічно – як продукт мовленнєвої діяльності, як одиниця комунікації, як засіб спілкування. Психолінгвістику тексту найбільше цікавить смислова єдність тексту, яка охоплює семантику і логічну будову тексту, а також психологічну категорію *концепт* – глибинний смисл, згорнута смислова структура тексту, котра є втіленням мотиву, інтенції автора, що призвели до породження тексту.

До актуальних проблем психолінгвістики тексту останнім часом належить і проблема художнього тексту. У науковий обіг входить і відносно новий термін «психофілологія» для позначення галузі, що займається аналізом текстотворення.

Етнопсихолінгвістика – галузь сучасної психолінгвістики, що вивчає національно-культурну специфіку мовленнєвої діяльності, мовленнєвої поведінки, національно-культурну варіантність. Метою етнопсихолінгвістики є опис і пояснення особливостей функціонування й прояву національного ментально-лінгвального комплексу; чинників, які визначають національно-культурну специфіку мовленнєвої діяльності, мовної свідомості, мовленнєвого спілкування.

Рекомендована література

Антипов Г. А. Текст как явление культуры / Г. А. Антипов, О. Н. Донских, И. Ю. Марковина, Ю. А. Сорокин. – Новосибирск, 1989.

Аспекты общей и частной лингвистической теории текста / Под ред. Г. Я. Солганика. – М., 1982.

Бахтін М. Проблема тексту у лінгвістиці, філософії та інших гуманітарних науках / М. Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів, 1996.

Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми семантики / А. Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2004. – Вип. 10. – С. 11–16.

Белянин В. П. Психолінгвістические аспекты художественного текста / В. П. Белянин. – М. : Изд-во МГУ. – 123 с.

Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 2001. – 368 с.

Воробйова Л. М. Основи психолінгвістики: підручник / Л. М. Воробйова. – Рівне : Видавець Олег Зень, 2007. – 192 с.

Воробйова Л. М. Психологічний глосарій [Текст] / Л. М. Воробйова. – Рівне : «Волинські береги», 2011. – 128 с.

Євдокимова О. О. Психологія іншомовної текстової діяльності / О. О. Євдокимова, Т. Б. Хомуленко. – Х. : Нове слово, 2004. – 153 с.

Загнітко А. Основи психолінгвістики / А. Загнітко, М. Михальченко. – Донецьк : ДонДУ, 2008. – 233 с.

Засекіна Л. В. Психолінгвістична діагностика / Л. В. Засекіна, С. В. Засекін. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 188 с.

Зимняя И. А. Лингвopsиxология речевоy деятельности / И. А. Зимняя. – Рос. акад. образования, МПСИ. – М. : Воронеж: МОДЭК, 2001. – 428 с.

Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Л. О. Калмикова, Г. В. Калмиков, І. М. Лапшина, Н. В. Марченко. – (Вища освіта). Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький пед. ін-т, 2008. – 352 с.

Карп'юк М. Д. Текст з позиції психолінгвістичного та синергетичного підходів / М. Д. Карп'юк // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди. – 2006. – № 9. – С. 154–159.

Красных В. В. Основи психолінгвістики і теорії комунікації / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270 с.

Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. / С. І. Куранова. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.

Леонтьев А. А. Восприятие текста как психолінгвістический процесс / А. А. Леонтьев // Психолінгвістическая и лінгвістическая природа текста и особенности его восприятия. – К., 1979.

Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики: учебник / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2005. – 288 с.

Общая психолінгвістика: Хрестоматія / Сост. К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 316 с.

Общение. Текст. Высказывание / Отв. ред. Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов. – М., 1989.

Румянцева И. М. Психология речи и лінгвопедагогическая психология / И. М. Румянцева. – М. : PerSe (Логос), 2004. – 316 с.

Сапрыгина Н. В. Психолінгвістика діалога / Н. В. Сапрыгина. – Одеса : ТЭС, 2003. – 328 с.

Селянин В. П. Психолінгвістика: учебник / В. П. Селянин. 2-е изд. – М. : Флінта: МПСИ. 2004. – 232 с.

Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність / К. С. Серажим. – К. : Київськ. нац. ун-т, 2002. – 392 с.

